

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.97

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-1>**Паршина О.А.**

*доктор економічних наук, професор,
академік АЕН України, професор кафедри кібербезпеки
та інформаційних технологій
Університету митної справи та фінансів*

Паршина М.Ю.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних
економічних відносин, регіональних студій та туризму
Університету митної справи та фінансів*

Чумак Т.В.

*старший викладач кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля*

Parshyna Olena

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Academician of the AES of Ukraine,
Professor of the Department of Cyber Security and Information Technology
University of Customs and Finance*

Parshyna Margaryta

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, Regional Studies and Tourism
University of Customs and Finance*

Chumak Tatiana

*Senior Lecturer of the Global Economics Department
Alfred Nobel University*

ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

FACTORS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES IN THE CONDITION OF EXPOSURE OF GLOBAL PROBLEMS OF WORLD SECURITY

АНОТАЦІЯ

Аналіз сучасних процесів світової глобалізації засвідчує формування нової багатополлярної моделі світового устрою, у рамках якої з'являються нові центри в системі глобальної економіки. Однак динамічний економічний розвиток цих центрів супроводжується формуванням різних політичних та економічних інтересів, унаслідок чого на світовому рівні посилюється нестабільність та з'являються збройні конфлікти. Основна мета статті полягає у визначенні домінантних чинників впливу на економічний розвиток країн, які функціонують в умовах загострення глобальних проблем світової безпеки. У процесі проведення досліджень зазначено активізацію сукупності чинників глобального значення. Із метою визначення домінантних чинників впливу на економічний розвиток країн запропоновано використання когнітивного підходу. Розроблено когнітивну модель економічного розвитку у вигляді орієнтованого графа, вершинами якого є фактори, а дугами – взаємозв'язки між цими факторами. Визначено фактори з домінантним, високим та середнім рівнем впливу. Сформовано основу для розроблення закономірностей та проведення когнітивного моделювання.

Ключові слова: глобалізація, економічний розвиток, світова безпека, фактори економічного розвитку.

АННОТАЦІЯ

Анализ современных процессов мировой глобализации свидетельствует о формировании новой многополярной модели мира, в рамках которой появляются новые центры в системе глобальной экономики. Динамическое экономическое развитие этих центров сопровождается формированием различных политических и экономических интересов. В результате этих процессов усиливается нестабильность на мировом уровне, и появляются вооруженные конфликты. Основная цель статьи заключается в определении доминантных факторов влияния на экономическое развитие стран, функционирующих в условиях обострения глобальных проблем мировой безопасности. В процессе проведения исследований сделан акцент на активизации совокупности факторов глобального значения. С целью определения доминантных факторов влияния на экономическое развитие стран предложено использование когнитивного подхода. Разработана когнитивная модель экономического развития в виде ориентированного графа, вершинами

котрого являються фактори, а дугами – взаємозв'язки между этими факторами. Определены факторы с доминантным, высоким и средним уровнем воздействия. Сформирована основа для разработки закономерностей и проведения когнитивного моделирования.

Ключевые слова: глобализация, экономическое развитие, мировая безопасность, факторы экономического развития.

ANNOTATION

Analysis of modern processes of globalization and geopolitical changes shows the formation of a new multipolar model of the world, in which new centers appear in the global economy. Dynamic economic development is accompanied by the formation of various political and economic interests, resulting in increasing of the global instability and armed conflicts. The duration of armed conflicts significantly affects the macroeconomic and microeconomic indicators, having a negative effect on the processes of global economic development. Increasing of the global instability, resolving wars or armed conflicts are a serious challenge to the world security and building an effective system of the international economic relations. The main purpose of the article is to determine the dominant factors influencing the economic development of countries that operate in the context of exacerbation of the global problems of world security. The activation of a set of the global importance factors in this research has been indicated. Analysis of the dynamic growth process of the countries that are accompanied by growing geopolitical tensions has been carried out. Analysis of the main events in the regions of the world from the point of view of aggravation of global problems of world security has been conducted. The cognitive approach to the structuring information and determination of the dominant factors that are injected into economic development of regions, which function in the conditions of exposure of global problems of world security has been promoted. The cognitive model of the economical development of the countries has been developed. The factors with dominant, high and average levels injected on the economic development of the regions, which function in the conflicts have been determined. Using of the cognitive approach allows to present a multitude of factors that could be added to the economic development of the country. The basis for the definition of regularities and the conduct of the cognitive model has been formed. When carrying out the modeling, testing the development scenarios for economic development has been planned. That allows to develop trends and detailed characteristics of the economic situation and to develop the economic development model.

Key words: globalization, economic development, world security, factors of economic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналіз сучасних процесів світової глобалізації та геополітичних змін засвідчує формування нової багатопольярної моделі світового устрою, у рамках якої поряд із розвинутою економікою США з'являються нові центри в системі глобальної економіки. За результатами аналізу основних тенденцій у розвитку сучасної геополітичної ситуації [1] відзначено позитивні тенденції в економічному розвитку КНР, Індії, Бразилії, Росії тощо. Однак поряд із динамічним економічним розвитком країн слід зазначити формування різних політичних та економічних інтересів, унаслідок чого на світовому рівні посилюється нестабільність, з'являються збройні конфлікти та розв'язуються війни. Зокрема, унаслідок загострення глобальних проблем світової безпеки було акцентовано увагу [1] на військових конфліктах в Афганістані, Іраку, Ірану, Лівії та Грузії, а також на розвитку подій довкола Сирії.

Унаслідок розпаду Радянського Союзу відбулося не тільки створення незалежних держав, а й поряд із цим на політичній карті світу з'явилися нові конфліктогенні регіони у вигляді самопроголошених Придністровської, Молдавської Республіки, Нагірно-Карабахської Республіки, Республіки Абхазія, Південно-Осетинської Республіки [2].

Проведені дослідження дають змогу констатувати, що тривалість збройних конфліктів суттєво впливає на макроекономічні та мікроекономічні показники, здійснюючи негативний ефект на економічний розвиток країн та на процеси глобального економічного розвитку. Посилення світової нестабільності, розв'язання війни чи збройних конфліктів є серйозним викликом для світової безпеки та побудови ефективної системи міжнародних економічних відносин.

У зв'язку із цим питання аналізу економічного розвитку країн в умовах геополітичних змін та загострення глобальних проблем світової безпеки потребують подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У центрі уваги багатьох дослідників сьогодні знаходиться проблема аналізу геополітичних змін із наслідками виникнення фінансово-економічних криз та заморожених конфліктів.

Головною рушійною силою у геополітичних процесах залишаються США, які всупереч існуючим власним проблемам продовжують зберігати та посилювати свої геополітичні позиції. Однак за останні роки на другу позицію за своїм потенціалом центру сили у світі виходить Китай, який за показниками економічного розвитку та нарощенням своєї військової потужності вже наздоганяє США. За результатами обробки статистичної інформації з використанням даних Світового банку [4] за основними макроекономічними показниками США та Китай станом на 2019 р. знаходяться на першому та другому місцях країн світу (табл. 1).

За результатами досліджень [1] зазначено, що розвиток глобальних транспортних мереж та телекомунікаційних систем у сучасному світі, розширення економічних та торговельних зв'язків між різними країнами, з одного боку, сприяють зростанню світової економіки, а з іншого – створюють передумови для виникнення масштабних фінансово-економічних криз. Відомо про останню з таких, яка розпочалася у 2008 р. та нині має негативні економічні наслідки у багатьох країнах світу.

У сучасних наукових публікаціях досліджується проблематика «заморожених» конфліктів. Поряд із визначеними на політичній карті світу новими конфліктогенними регіонами конфлікт на Сході нашої держави також усе більше набуває ознак «замороженого» протистояння [2].

Сучасні науковці внаслідок досліджень взаємозв'язків конфліктів із макроекономічними показниками встановили, що інтенсивність

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники країн-лідерів станом на 2019 р.

Місце країни за рейтингом	Валовий внутрішній продукт, всього	Валовий внутрішній продукт на одну особу	Валовий національний дохід, всього	Валовий національний дохід на одну особу	Кількість населення
1	США	Китай	США	Китай (Масао SAR)	Китай
2	Китай	США	Китай	Сінгапур	Індія
3	Японія	Індія	Японія	Катар	США

бойових дій та їх локалізація є ключовими чинниками негативних змін в економіці. Зокрема, британський професор Пол Кольєр за результатами досліджень визначив ефект скорочення економічного зростання внаслідок військових конфліктів та довів, що орієнтовна вартість громадянської війни становить 2,2% ВВП [3].

Із метою дослідження змін в економіці важливим питанням залишається визначення домінуючих чинників впливу на зміни в економічному розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом із тим недостатньо приділено увагу дослідженню факторів, що мають домінуючий вплив на економічний розвиток країн у сучасних умовах загострення глобальних проблем світової безпеки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основна мета статті полягає у визначенні домінуючих чинників впливу на економічний розвиток країн, які функціонують в умовах загострення глобальних проблем світової безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі розвитку геополітичних процесів, які пов'язані зі зростанням центрів сили світового та регіонального рівнів, встановлено активізацію сукупності чинників глобального значення. Зокрема, у роботі [1] серед таких чинників було зазначено неконтрольоване розповсюдження ядерних та ракетних технологій; контрабанда зброї та наркотиків; міжнародний тероризм; морське піратство, організована та транснаціональна злочинність; торгівля людьми та незаконна міграція.

Динамічний розвиток геополітичних процесів, пов'язаних зі зростанням світових і регіональних центрів сили, потребує особливого аналізу подій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Африці, Південній Америці, Каспійському регіоні та Центральній Азії, Близькому Сході та на Балканському півострові.

Проведемо аналіз основних подій у цих регіонах із погляду загострення глобальних проблем світової безпеки. Процес динамічного зростання економіки КНР, Індії, Індонезії супроводжується зростанням геополітичної напруженості в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні внаслідок загострення регіональних суперечностей провідних країн світу та розбіжностей у політичних, економічних та соціальних поглядах.

Зростає потужність Бразилії та Аргентини з прагненням цих країн створити власний центр регіонального розвитку, що дасть змогу цим країнам вийти на принципово новий, світовий рівень економічного розвитку.

Сьогодні основним джерелом загрози світовій безпеці залишається Близький Схід, де тривають соціальні заворушення та озброєні конфлікти з причин зростання напруженості довкола ядерної програми Ірану та нерегульованості арабсько-ізраїльських проблем. Поряд із цим Близький Схід привертає до себе значну увагу як місце зі світовими запасами енергоносіїв та як перспективний ринок їх збуту в майбутньому.

Розвиток видобувної галузі на територіях Африки, Каспійського регіону та Центральної Азії сприяє економічному розвитку країн у цих регіонах. Поряд із цим провідні країни світу намагаються отримати доступ до родовищ нафти і газу та інших природних ресурсів, а також заволодіти шляхами їх транспортування. Унаслідок цього виникають збройні конфлікти в Африканському регіоні. Зокрема, про наявність таких конфліктів у Демократичній Республіці Конго, Кот-д'Івуарі, Ліберії, Малі з урахуванням збройного протистояння між Суданом та Південним Суданом було зазначено в роботі [1].

Із причин нерегульованості сербсько-косовських відносин та незалагодження внутрішніх політичних проблем у Боснії та Герцеговині Балканський півострів залишається основним джерелом нестабільності в Європі.

Із метою визначення домінуючих чинників впливу на економічний розвиток країн, які функціонують в умовах загострення глобальних проблем світової безпеки, вважаємо за доцільне використати когнітивний підхід до структуризації значної кількості політичної, економічної та соціальної інформації. Слід зазначити, що вперше методологію застосування когнітивного підходу з метою дослідження слабкоструктурованих систем запропонував американський учений і політолог Роберт Аксельрод [5]. Багато зарубіжних та вітчизняних учених займалися розробленням методологічних підходів до створення когнітивних карт і моделей, із використанням яких було проведено когнітивне моделювання. Зокрема, у монографії [6] представлено результати когнітивного моделювання економічного розвитку національної економіки.

Особливість когнітивного підходу полягає у тому, що цей метод використовує методи, які, своєю чергою, активізують процеси мислення,

пізнання, сприйняття, пояснення та розуміння. Використання когнітивного підходу дає змогу у наявному вигляді представити множину чинників, що впливають на економічний розвиток країни, та здійснити структурування інформації.

Зазначимо, що основним поняттям когнітивного підходу є когнітивна карта, яка містить інформацію про систему у вигляді набору понять факторів і причинно-наслідкової мережі, які їх пов'язують. Когнітивна карта відображає суб'єктивні уявлення експертів про ті або інші явища в модельованій системі. За когнітивною картою можна визначити, які фактори мають бути врахованими під час дослідження економічного розвитку країни з урахуванням взаємної дії цих чинників.

Із метою проведення аналізу економічного розвитку та визначення домінантних чинників впливу було вибрано групу країн різних регіонів світу, в яких відбуваються озброєнні конфлікти протягом останніх років. Зокрема, було вибрано країни Каспійського регіону, Центральної Азії, Близького Сходу, Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Африки. Під час формування інформаційних баз даних було сформовано також базу економічних показників України.

Інформаційні бази сформовано за статистичними даними [7], урахувавши 10-річний період економічного розвитку країн (2008–2018 рр.) за такими показниками: валовий внутрішній продукт; рівень безробіття; темп приросту населення; витрати на охорону здоров'я як частка ВВП; державні витрати на освіту; індекс розвитку людського потенціалу; сукупний державний борг та баланс рахунку поточних операцій.

Розроблено когнітивну модель економічного розвитку країн, що функціонують в умовах загострення глобальних проблем світової безпеки, у вигляді орієнтованого зваженого графа, вершинами якого є фактори, а дугами – взаємозв'язки між цими факторами: $G = \langle V, E \rangle$, де G – зважений граф, в якому V – множина вершин (фактори, що впливають на економічний розвиток країни), E – множина дуг, які відображають відносини між вершинами.

На наступному етапі досліджень були визначені вагові коефіцієнти за результатами використання кореляційно-регресійного аналізу, що дало змогу визначити три рівні впливу факторів: домінантний, високий та середній. За результатами обчислень надано результати групування факторів для країн з урахуванням визначених тенденцій у розвитку за показником ВВП (табл. 2). Слід зазначити, що домінантними чинниками впливу на рівень економічного розвитку в країнах із визначеною позитивною динамікою розвитку за показником ВВП є фактори, які відображають розвиток людського потенціалу. Рівень безробіття є фактором із домінантним рівнем впливу. При цьому в Ізраїлі та Афганістані рівень безробіття суттєво знизився на протязі останніх 10-ти років. У всіх країнах, що досліджувалися, спостерігається збільшення цього показника та найбільш негативної динаміки набуває цей показник в Україні.

Домінантними факторами, що впливають на рівень економічного розвитку в країнах з визначеною негативною тенденцією у розвитку за показником ВВП, є сукупний державний борг та баланс поточних операцій. Позитивні тен-

Таблиця 2

Домінантні фактори впливу на процеси економічного розвитку

Рівень впливу факторів		
Домінантний	Високий	Середній
<i>Країни з визначеною тенденцією зростання ВВП</i>		
<i>Ізраїль</i>		
Рівень безробіття, Сукупний державний борг, Державні витрати на освіту, Індекс розвитку людського потенціалу	Витрати на охорону здоров'я, як частка ВВП	Баланс рахунку поточних операцій
<i>Пакистан</i>		
Індекс розвитку людського потенціалу, Сукупний державний борг	Рівень безробіття, Темп приросту населення	Державні витрати на освіту
<i>Афганістан</i>		
Рівень безробіття, Індекс розвитку людського потенціалу	Сукупний державний борг	Баланс рахунку поточних операцій
<i>Ліван</i>		
Баланс рахунку поточних операцій	Рівень безробіття	Державні витрати на освіту
<i>Країни з визначеною негативною тенденцією у розвитку за показником ВВП</i>		
<i>Україна</i>		
Рівень безробіття, Баланс рахунку поточних операцій	Сукупний державний борг	Державні витрати на освіту, Індекс розвитку людського потенціалу
<i>Конго</i>		
Сукупний державний борг	Баланс рахунку поточних операцій	Витрати на охорону здоров'я, як частка ВВП

денції у зниженні сукупного державного боргу вставлені в Ізраїлі та Афганістані.

На наступному етапі дослідження передбачено побудову когнітивної моделі, в якій має бути визначений характер зв'язків з урахуванням важливості факторів. Під час проведення моделювання заплановано використання різноманітних сценаріїв економічного розвитку, що дасть змогу визначити тенденції та надати детальну характеристику економічної ситуації у теперішній час та здійснити моделювання економічної поведінки в майбутньому.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У процесі світової глобалізації та геополітичних змін здійснюється формування нової багатоплярної моделі світового устрою, у рамках якої з'являються нові центри в системі глобальної економіки. Поряд із динамічним економічним розвитком країн спостерігається посилення політичної нестабільності, що є серйозним викликом для світової безпеки та побудови ефективної системи міжнародних економічних відносин.

У процесі аналізу розвитку геополітичних процесів установлено активізацію сукупності чинників глобального значення та визначено домінуючі фактори впливу на економічний розвиток країн, які функціонують в умовах загострення глобальних проблем світової безпеки. Запропоновано використання когнітивного підходу, що дало змогу здійснити структурування значних обсягів інформації та представити множину факторів, що впливають на економічний розвиток країн.

Використання кореляційно-регресійного аналізу дало змогу визначити фактори з домінуючим, високим та середнім рівнями впливу. Здійснено групування факторів для країн з урахуванням визначених тенденцій в економічному розвитку за показником ВВП.

На підставі сформованої інформаційної бази та визначених домінуючих факторів впливу передбачено розроблення закономірностей щодо попередження і запобігання негативним тенденціям у розвитку країн, отримання теоретичних і практичних знань про проблему світової безпеки та формування на цій основі практичних рекомендацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних проце-

сах. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/osoblivosti_rozvitku/ (дата звернення: 14.03.2021).

2. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> (дата звернення: 21.03.2021).
3. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як виклик європейській безпеці. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy> (дата звернення: 10.03.2021).
4. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 19.02.2021).
5. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1976. 373 p.
6. Паршин Ю.І. Стратегія забезпечення сталого економічного розвитку національного господарства: теорія, методологія і практика : монографія. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. 408 с.
7. Knoema Enterprise Data Solutions. URL: <https://knoema.ru/atlas> (дата звернення: 25.02.2020).

REFERENCES:

1. Osoblyvosti rozvytku suchasnoi geopolitychnoi sytuacii v svi-ti. Rol Ukrainy ta ii misce u svitovyh i regionalnyh procesah [Features of the current geopolitical situation in the world. The role of Ukraine and its place in global and regional processes]. Available at: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/osoblivosti_rozvitku/ (accessed 14 March 2021).
2. Jak vijskovi konflikty vplyvajut na ekonomiku [How military conflicts affect the economy]. Available at: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> (accessed 21 March 2021).
3. «Zamorozheni» konflikty na postradyanskomu prostori jak vykyk jevropejskij bezpeci ["Frozen" conflicts in the post-Soviet space as a challenge to European security]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy> (accessed 10 March 2021).
4. World Bank Open Data. Available at: <https://data.worldbank.org> (accessed 19 February 2021).
5. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976. 373 p.
6. Parshyn Ju.I. (2016) *Strategija zabezpechennja stalogo ekonomichnogo rozvytku nacionalnogo gospodarstva: teorija, metodologija i praktyka: monografija* [Strategy for sustainable economic development of the national economy: theory, methodology and practice: a monograph] Dnipropetrovsk: Universytet imeni Alfreda Nobelja, 2016.
7. Knoema Enterprise Data Solutions. Available at: <https://knoema.ru/atlas> (accessed 25 February 2021).